

Raymond R. Hausoul

Rijkdom en armoede in het NT en latere tijd

Armoede is van alle tijden en speelt ook een rol in de context van de Bijbel. Het is zinvol te ontdekken hoe God met armoede in het OT en NT omgaat. In een serie van twee artikelen ontdekken we hoe God speciale aandacht voor de armen en zwakken heeft en zijn volgelingen oproept zijn voorbeeld hierin te volgen. In het eerste artikel keken we afgelopen keer naar de gegevens over armoede in het OT en de tijd van de eerste eeuw na Christus. In dit tweede en laatste artikel nemen we de draad weer op in de eerste eeuw en gaan we nader in op de gegevens over armoede in de tijd van het NT en de vroege kerk.

Het Jodendom en armoede

Het Jodendom zag de groei van sociale ongelijkheid in het land en wilde die verminderen. Het moedigde rijken aan om aalmoezen aan de armen te geven. Uit de eerste eeuw zijn er meerdere van zulke liefdevolle schenkingen bekend. Zo schonk koningin Helena van Adiabene, een koninkrijk in Mesopotamië met als hoofdstad Arbela (het huidige Erbil) in de hongerjaren van de eerste eeuw voedselhulp aan Jeruzalem. Zij was overgegaan tot het Jodendom. Daarnaast riep het Jodendom op tot collectieve liefdeacties bij de oudsten van dorpen en synagogen. Verder verdeelden Joden via de tempel een deel van de inkomsten aan de armen.

In hun latere werken vermelden de rabbijnen dat het doen van liefdedaden het grootste is van alle geboden (b. *Baba Batra* 9a-b). De Thora verplichtte het volk om elk derde jaar hun tienden

aan de armen te geven en in alle jaren de armen te ondersteunen door talrijke liefdedaden. In hun bijgeloof stelden de rabbijnen dat deze daden de schenker verdedigden als de satan hem of haar bij God wilde aanklagen (*Midr.Ex.31:1*). Dat leidde er toe dat het geven van aalmoezen synoniem werd aan 'rechtvaardig zijn'. Het geven van tienden en andere ondersteuning zoals gastvrijheid was belangrijk. Joodse leiders verklaarden dat allerlei tegenslagen en onderdrukkingen in Israël wel eens het gevolg konden zijn van hun ongehoorzaamheid aan Jahweh (*m. Abot* 5:9). Daarbij hoorde ook de trouw aan Gods instructies om zorg te dragen voor de armen. In de *Misjna* schreef men: 'Op drie principes rust de wereld: de Thora, aanbidding (d.i. trouwe dienst aan God) en liefdedaden (d.i. aalmoezen geven en andere liefdedaden)' (*Abot* 1:2).

Jezus en armoede

In het onderwijs van Jezus staat het thema van armoede en rijkdom regelmatig centraal. Jezus hoorde sociaal gezien bij het volk van het platteland. Hoewel hij de zoon van een bouwvakker (*tektôn*) was, had Hij geen eigen land of huis (*Mat.8:20; Luc.9:58*). Jezus ging vaak met armen om. Hij zag in rijkdom een gevaarlijke belemmering om het koninkrijk van God binnen te gaan. Zijn leerlingen moedigde Hij aan om te geven en te vertrouwen op God en zijn koninkrijk. Deze aanmoediging brachten de eerste christenen binnen hun nieuwe gemeenschap in praktijk.

Aan armen het goede nieuws brengen

Het evangelie van Lucas heeft bijzondere aandacht voor Jezus' omgang met de armen. In zijn

Deel 02

prediking in Nazareth vermeldt Jezus zijn zending: 'De Geest van de Heer rust op Mij, want Hij heeft Mij gezalfd. Om aan armen het goede nieuws te brengen heeft Hij Mij gezonden' (Luc.4:18a; vgl. Jes.61:1-2). Dat getuigenis klinkt ook als antwoord wanneer Johannes de Doper vraagt of Jezus de Messias is (Mat.11:5). In zijn dienst op aarde toont Jezus de zegen die de idealen van het Jubeljaar met zich meebrengen. Jezus openbaart dat die idealen verder gaan dan de voorschriften in Leviticus 25 van het sabbatjaar en jubeljaar. Liefdadigheid is meer dan een gift geven aan de armen. Wie een arme op zijn feest uitnodigt, mag weten dat hij beloond zal worden bij de opstanding van de rechtvaardigen (Luc.14:14). Dat principe vinden we al in het OT: 'Wie goed is voor de armen, leent aan de Heer, en Hij zal hem belonen voor wat hij gedaan heeft' (Spr.19:17).

Bij de armen waar Jezus het over heeft moeten we voornamelijk aan 'het volk van het platteland' denken. Voor hen geldt: 'Gelukkig jullie die arm zijn, want van jullie is het koninkrijk van

God' (Luc.6:20b). Hierbij mogen we beseffen dat Jezus zijn blik op zijn volgelingen richtte toen hij deze woorden uitsprak: 'Hij richtte zijn blik op zijn leerlingen' (6:20a). Ook zij mogen zich gelukkig weten vanuit deze belofte.

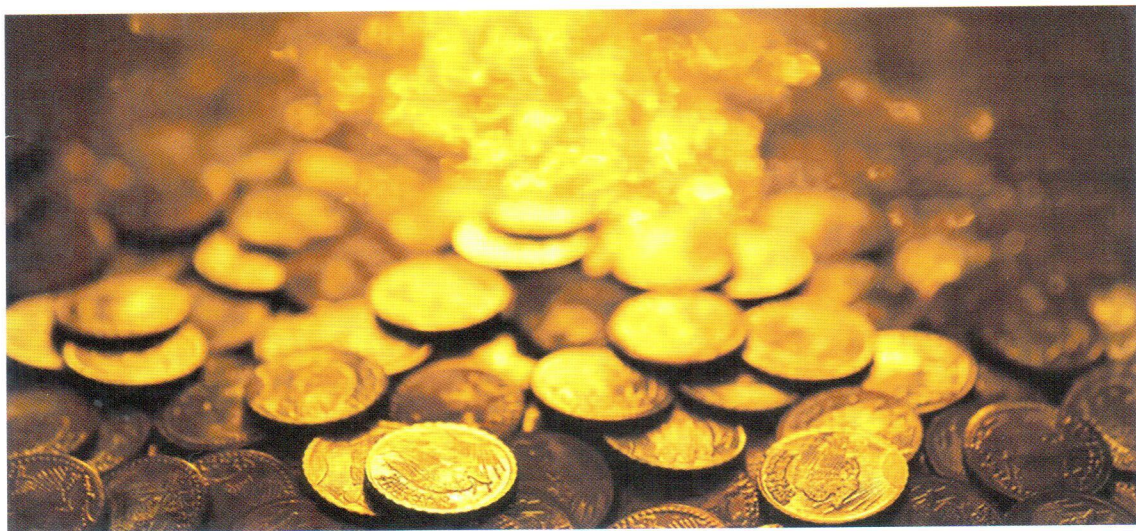
In het evangelie van Lucas plaatst Jezus regelmatig de rijken tegenover de armen (Luc.6:20-49). Wie zijn deze armen? De term 'arm' duidt vooral op de hulpeloosheid en onderdrukking waaraan deze mensen zijn overgeleverd. Net als het Hebreeuwse *'ānī'* kent het Griekse *ptōchos* een waaier aan betekenissen. Daartoe behoren de weduwen, wezen, vreemdelingen, blinden, verlamden en kreupelen, ongeacht hun specifieke armoede. Zij hebben in hun sociologisch-economische situatie onvoldoende kapitaal om een hogere status te bemachtigen en hun nakomelingen van een erfdeel te voorzien. Wie zich daarvan bewust is, weet zich aangespoord om zorg te dragen voor deze zwakkere groep. Een mens mag hierin een navolger van God zijn, die het opneemt voor de sociologisch-economisch arme. Die motivatie komt indirect tot uiting als

de rechtvaardige het Onze Vader uitspreekt en daarin bidt dat 'Uw wil op aarde geschiede'. Toch moeten we erkennen: Jezus spreekt niet volgens klassen. Het evangelie bereikt niet elke arme en sluit ook niet elke rijke uit. Als dat wel zo was, had Jezus moeten definiëren hoe arm je moet zijn om het koninkrijk te mogen ingaan. Jezus was niet tegen rijkdom en idealiseerde armoede niet. Ook vermelden de evangelisten dat Petrus een huis had (Mar.1:29), dat rijke vrouwen Jezus ondersteunden (Luc.8:3) en dat Jezus van de gastvrijheid bij rijken genoot (Mat.9:10; Luc.15:1-2; 19:1-10). Jezus was er voor iedereen.

Nergens beschrijft Jezus welvaart op zichzelf als negatief. Hij waarschuwt wel voor de gevaren van rijkdom. We bidden dus niet het gebed van de *Nationale Loterij*: 'Maak me buitensporig rijk'. Maar hoever mogen we gaan we met onze verlangens? Wat hebben we echt nodig en wat is overbodige luxe? Het gevaar van geld wordt specifiek verpersoonlijkt in het spreken over 'Mammon', een Aramese term die 'rijkdom' betekent. In de parabel van de zaaier waarschuwt Jezus voor 'de verleiding van de rijkdom en de verlangens naar allerlei andere dingen' (Mar.4:18-19). Beiden eisen een mens op. Rijkdom maakt het dan onmogelijk om het koninkrijk binnen te gaan. Jezus illustreert dit in de parabel van de rijke man en de arme

Lazarus (Luc.16:19-31). De man die het dichtst bij Lazarus leefde had voldoende middelen om hem te helpen. In zijn Bergrede waarschuwt Jezus al voor die houding: 'Wee jullie die rijk zijn, jullie hebben je deel al gehad' (Luc.6:24). De oproep om zorg te dragen voor de armen staat zo weer specifiek op de voorgrond (11:41; 12:33). Kortom: Jezus genas een arme blinde bedelaar, maar Hij genas ook de dochter van de overste van een synagoge. Hij was er voor de armen en voor de welvarende mensen.

Een zegen uitspreken over *alle* armen of *alle* verdrukten ontbreekt dan ook in de canonieke evangeliën. In de kerkgeschiedenis zijn er verschillende pogingen ondernomen om zulk een Jezus-uitspraak te construeren vanuit de Bergrede. Tot op heden wijken die voorstellen af van het canonieke getuigenis dat de dualiteit tussen rijk en arm complexer uitdrukt. We ervaren armoede en rijkdom altijd in een context. We zijn allemaal superrijk in Europa als we ons vergelijken met een land als Ghana. Maar als je in ons Europese land van een minimuminkomen moet leven en ook nog in een wat betere wijk woont, voel je dagelijks je tekorten. Wanneer je kind doodziek is en je geen geld en toegang hebt tot dure geneesmiddelen, dan ervaar je dat als diepe pijn. Jezus drukt de dualiteit tussen rijk en arm zijn daarom terecht complexer uit dan

velen graag willen. Hij duidt op de valstrikken van rijkdom die je blind maken voor je eigen nood en die van anderen. Wie rijk denkt te zijn, houdt zijn hand niet meer op om iets van God te mogen ontvangen.

Tegelijk gaat het in het spreken over arm en rijk om meer dan een taal om de innerlijke toestand van een mens aan te duiden, los van allerlei uiterlijke omstandigheden. In het evangelie van Lucas zijn het de 'armen en kreupelen en blinden en verlamden', die welkom zijn op Gods feestmaal (Luc.14:21). Wie voldoende veiligheid kent, heeft ook weinig behoefte aan een evangelie dat trouw van je vraagt. God geeft aan blinden het gezicht en Hij bevrijdt wie gebonden en onderdrukt is. Wie kan zien en geen gevangenschap kent, roept niet om hulp. Wie ervan overtuigd is dat zijn hemelse Vader voor hem zal zorgen, kan vrijuit geven: 'Jullie Vader weet dat je dat nodig hebt' (Luc.12:30).

De eerste christenen en de omgang met armoede

Westerse christenen passen het onderwijs van Jezus over de omgang met de armen niet erg consequent toe in hun maatschappij. Veelal wijzen ze er op dat er talrijke voorzieningen zijn voor de armen en dat zij hen door hun belastingen al ondersteunen. Thuis en in de kerk bidden we liefelijk: 'Uw wil geschiede op aarde, zoals in de hemel.' Het nadeel van die houding is dat dan de zorg voor de armen losstaat van de gever. De familie die Jezus verlangt te stichten overstijgt echter de maatschappelijke families (Mar.10:28-30).

Als de leerlingen van Jezus na de hemelvaart een nieuwe uitgebreide familie vormen, ontvangt iedereen een grotere familie dan die hij achterliet. De eerste christenen zorgden voor elkaar (Hand.2:44; 4:32). Dat past bij de oproep van Jezus om voor elkaar te zorgen, zoals Hij dat voor zijn leerlingen had gedaan (Luc.8:3; 14:33; 18:22). Het strookt ook met de bede in het *Onze Vader*, waarin de leerling niet enkel om 'mijn

brood', maar om 'ons brood' bidt. Het gaat hier niet enkel om het brood voor jou. Het gaat om het brood voor ons, dat is 'ons gezin' of 'ons land'. Het gebed heeft iets van een verzetsdaad tegen ongelijke en onrechtvaardige verdeling van het voedsel en de grondstoffen in de wereld. Je kunt dat niet bidden en tegelijk andere mensen uitbuiten.

In de vroege kerk lag de nadruk op de behoefte van de medegelovigen in Jeruzalem. In 2 Korinthiërs 8:14 herinnert Paulus aan die opdracht. Hij roept op tot gelijkheid (*isotēs*) onder de gelovigen en past het principe van de kerk in Jeruzalem op breed internationaal vlak toe. De gelovigen zijn vanuit die houding op elke plaats aangespoord om gehoorzaam te zijn aan het onderwijs van Jezus. In Handelingen 6 zien we dat er eveneens aandacht is voor de zorg voor de weduwen en de gemeente dan mannen aanstelt die vol zijn van de Geest.

De brieven van Paulus

In de paulinische brieven is er minder aandacht voor het onderwijs van Jezus over de omgang met armoede en rijkdom. In de brede zin roept Paulus zijn toehoorders op om 'vrijheid van wereldse zorgen' (1Kor.7:28-35; 8:1-13) en 'tevredenheid in elke toestand' (Fil.4:10-13) te kennen. In latere tijden moedigen Paulus, Petrus, Jakobus en Johannes elkaar en de gemeente ertoe aan om vanuit de opdracht tot gelijkheid in het koninkrijk van God (2Kor.8:14) een collecte voor de moederkerk in Jeruzalem te verzamelen (Gal.2:10; vgl. Rom.15:26; 1Kor.16:3; 2Kor.8-9; Gal.2:10). Het is mogelijk de uitdrukking in Romeinen 15:26 als explicatief te vertalen: 'de armen die de heiligen te Jeruzalem zijn'. Sommigen van hen leden immers onder de verachting van de vijandige Joden (Heb.10:32-34), hongersnood (Hand.11:27-30) of uitputting van het kapitaal (Hand.4:32-37).

Verder laat Paulus in zijn brieven zien hoe vrijgevig God is in het schenken van zijn verlossing aan alle mensen. De apostel spreekt hierover in economische termen van rijkdom en welvaart.

Dat gebeurt vooral in zijn brief aan de Romeinen (Rom.2:4; 9:23; 10:12; 11:33) en aan Efeze (Ef.1:7). Tegelijk erkent Paulus dat er in Korinthe weinig christenen uit voorname families komen (1Kor.1:26-28). Dat mocht hen er niet vanaf brengen andere christenen te ondersteunen: 'We zijn arm maar toch maken we velen rijk, we bezitten niets maar toch hebben we alles' (2Kor.6:10). In deze brief verduidelijkt Paulus zodoende dat Christus van rijkdom naar armoede ging om anderen 'rijk' te maken (2Kor.8:9). Het meeste uitvoerige onderwijs over de omgang met rijkdom geeft Paulus aan Timoteüs (1Tim.6:6-19). In zijn brieven aan Timoteüs waarschuwt Paulus ook tegen de liefde voor het geld (1Tim.3:3; 6:6-10; 2Tim.3:2) en de zorg voor de weduwen (1Tim.5:3-16). Ook roept de apostel leerlingen van Jezus ertoe op om gastvrij tegenover anderen te zijn (1Tim.5:10; Heb.13:2,16).

De brief van Jakobus

Onder de andere apostolische brieven heeft Jakobus grote aandacht voor de omgang met armen. Deze apostel werkt de Bergrede van Jezus in Lucas 6:20-49 dieper uit. Tegelijk herinneren zijn woorden aan Gods inzettingen in de Thora: 'Hoor de klacht van het loon dat u de arbeiders die uw velden maaiden hebt onthouden. Het geroep van de maaiers is tot de Heer van de hemelse machten doorgedrongen' (Jak.5:4). Jakobus zet ons ertoe aan om rechtvaardiger te handelen. Hij waarschuwt tegen de onderdrukking van de armen (5:1-6). Hij roept zijn ontvangers er toe op om niet alleen naar het onderwijs van Jezus te luisteren, maar het ook te doen (1:22) en te zorgen voor de behoeftigen (1:27) en af te zien van wereldse genoegens (4:3-10).

Vroege kerk

In de latere vroegchristelijke geschriften blijft de aandacht voor het omzien naar de armen groot. In liefde moesten christenen de naakten bekleden, zoals God Adam en Eva bekleedde (Gen.3:21), de zieken bezoeken, de rouwenden troosten en de doden begraven, zoals God bij

Mozes deed (Deut.34:6). Diverse keren ligt er nadruk op dat de navolging van Jezus' onderwijs hierin een kenmerk is van de rechtvaardigen. Zowel Joden als christenen vinden het belangrijk om aalmoezen te geven en zorg te dragen voor anderen. De vroege kerkvader Polycarpus citeert in zijn brief aan de Filippijnen de tekst uit Tobit 4:10: 'aalmoezen geven verlost van de dood'. Ook de *Didache* benadrukt in 1:5 het ondersteunen van de armen als kenmerk van een leerling van Jezus. Volgens de tweede brief van Clemens is 'de aalmoes goed als boete voor de zonde' (16:4). De *Herder van Hermas* beveelt gelovigen om 'in plaats van landerijen, bedroefde zielen te kopen ... en u zult gered worden' (1:8-11; 10:4.1-3). Een christen moet tevreden zijn met wat hij heeft en niet van geld houden of zich overgeven aan luxe.

Vanuit deze aanzetten blijft de aandacht voor en het gevecht tegen armoede tot op vandaag van groot belang in het Joods-christelijke geloof. Joden en christenen weten zich uitgedaagd om de liefde van God in de omgang met anderen tot uiting te brengen. Tegelijk zien ze vooruit naar de komst van de Messias en zijn rijk waarin armoede een halt zal worden toegeroepen en het einde van alle armoede zal aanbreken.